

عنوان:

تأثیر اخلاق تبلیغی پیامبر (ص) در موفقیت مبلغان دینی

نام استاد:

سرکار خانم بزرگخو

پژوهشگر:

زهرا مهدوی مهر

نیمه اول ۱۴۰۰-۱۴۰۱

مدرسه علمیه حضرت زینب (س)

شهرستان امیدیه

تأثیر اخلاق تبلیغی پیامبر(ص) در موفقیت مبلغان دینی

زهرا مهدوی مهر^۱

چکیده

خداوند متعال، در قرآن کریم، رسول الله(ص) را به عنوان أسوه برای بشر معرفی کرده است. شناخت دین اسلام و التزام به فرامین آن، در سایه شناخت و معرفی این اسوه و الگوی کامل محقق می‌شود. امروزه با تبلیغ مبلغان دینی، آوازه اسلام وجود دارد ولی در بسیاری موارد، خبری از رعایت اخلاق و شئون اسلامی نیست. این مسئله بیانگر این حقیقت است که أسوه واقعی در جامعه به درستی معرفی نشده و مبلغان دینی در این امر موفق نبوده‌اند. بر این اساس پژوهش حاضر در صدد است، تأثیر اخلاق تبلیغی رسول الله(ص) در موفقیت مبلغان دینی را مورد توجه قرار دهد و سیره تبلیغی آن حضرت را در ابعاد فردی و اجتماعی برای الگوگیری مبلغان دینی معرفی کند. تحقیق به روش توصیفی-تحلیلی بر اساس منابع تاریخی و روایی انجام شده و یافته‌های تحقیق عبارت است از: آشنایی مبلغان دینی با سیره و صفات و ویژگی‌های تبلیغی رسول الله(ص)؛ نمونه‌های ملموس و خاطرات واقعی مبلغان دینی از الگوبرداری از اخلاق تبلیغی آن حضرت و همچنین آشنا شدن با مبلغان نمونه و موفق در عرصه الگوبرداری از رسول الله(ص).

واژگان کلیدی: تبلیغ، الگوبرداری، اخلاق تبلیغی رسول الله(ص)، موفقیت مبلغان.

۱. طلبه سطح ۳ جامعه الزهرا سلام الله علیها. mhosinimanesh@gmail.com

مقدمه

اخلاق به معنای عاداتی است که در نهاد آدمی تثبیت شده است. اخلاق همان خصایص نفسانی پایدار که منشأ رفتارهای خوب و بد انسان است و شخصیت واقعی او را می سازد. اخلاق تبلیغی چه به صورت فردی و چه به صورت اجتماعی، تاثیر به سزایی در موفقیت مبلغ دارد.

پیامبر اکرم (ص) در برهه‌ای از زمان و در جامعه‌ای که جاهلیت و رذائل در آن بیداد می نمود، با بکارگیری شیوه‌های ناب و منحصر بفرد تبلیغی توانست انسان‌هایی را تربیت نماید که در کمترین زمان ممکن قلّه‌های معرفت و اخلاق را فتح نمایند. بنا بر اسوه‌ی کامل بودن آن حضرت، بر مبلغین دین اسلام لازم است ضمن آشنایی کامل با اخلاق تبلیغی ایشان از شیوه‌های تبلیغی آن حضرت الگوبرداری کرده و اسباب موفقیت خویش را در عرصه تبلیغ فراهم نمایند. اکنون سوال اصلی که محقق در صدد پاسخگویی به آن برآمده این است که تاثیر اخلاق تبلیغی پیامبر اکرم (ص) در موفقیت مبلغان چیست؟

محقق در مطالعات خود جهت پربارشدن پژوهش به سراغ کتب و تحقیقاتی که در این زمینه انجام شده است، رفته است.

از جمله کتبی که در قرن اخیر توسط علامه محمدحسین طباطبایی (ص) تالیف گردیده است، «سنن النبی» است که در آن به آداب فردی و اجتماعی آن حضرت پرداخته است.

از دیگر کتب مربوط به این پژوهش کتاب «سیره رسول الله (ص)» نوشته رسول جعفریان از اشارات دلیل ما است که به آداب آن حضرت در زمان جاهلیت و بعد از آن به شیوه‌های آن حضرت در نبردهایش با مشرکین و همچنین سختی‌های تبلیغ رسول الله (ص) و مقاومت آن حضرت اشاره کرده است.

«نیر اعظم» کتاب دیگری است که در سیره و نوع و سبک تبلیغی پیامبر اعظم (ص) است. این کتاب سخنرانی‌های مقام معظم رهبری است که در جمع مسئولین و یاریدارهای مردمی و خطبه‌های نماز جمعه ایراد فرموده اند. در این کتاب به زیبایی‌های اخلاق آن حضرت به شکل جذاب و همراه با داستان‌های دلنشینی از آن حضرت با مردم پرداختند که در آن پیامبر (ص) به عنوان یک الگوی ناب و بی بدیل به مبلغین معرفی شده است. اما در جستوجو در میان مقالات و کتب مرتبط‌ترین آنها به این تحقیق: اخلاق در سیره‌ی تبلیغی رسول الله (ص) تالیف سید مرتضی حسینی است که با ذکر صفات برجسته و متعالی رسول الله (ص) اخلاق تبلیغی آن حضرت را در بعد فردی و اجتماعی مورد بررسی قرار داده است.

وجه تمایز این کتاب با کتاب‌های دیگر این است که تقریباً در هر فصلی ضرورت الگوبرداری مبلغین از شیوه‌ی تبلیغی آن حضرت اشاره کرده است. این کتاب از انتشارات مرکزی جهانی علوم اسلامی قم، سال ۱۳۸۳ است. لذا به

نظر می‌رسد که هنوز تحقیق در تأثیر گذاری اخلاق تبلیغی پیامبر اکرم(ص) در موفقیت مبلغین دینی جای کار دارد. این پژوهش بر آن است که به گونه ای ملموس تر به تأثیر اخلاق تبلیغی پیامبر(ص) در موفقیت مبلغین بپردازد.

از آنجاییکه مسئله تبلیغ مورد توجه خداوند بوده، دعوت به دین را به مثابه زنده کردن انسانها دانسته است و در قرآن فرموده است: «دعاکم لما یحییکم» (پیامبر(ص) شما را به چیزی دعوت می کند که شما را زنده می کند)، لذا تحقیق در این مسئله را ضروری می‌کند. (یس، ۳۶) این مسئله علاوه بر قرآن در روایات معصومین(ع) نیز مورد تاکید شده است.

از طرف دیگری چگونگی تبلیغ توسط رسول الله(ص) از اهمیت به سزایی برخوردار است. چرا که ایشان به عنوان بهترین و کامل‌ترین الگوی اخلاق از آغاز رسالت تا آخر عمر شریفشان به این امر مبادرت داشتند. از طرفی جهان امروز نبرد اندیشه هاست و دشمن به قدرت تبلیغ پی برده است.

و به گفته مقام معظم رهبری بهترین تبلیغ اسلام معرفی پیامبر اکرم(ص) به دیگران است. بنابراین لازم است در این هنگامه مبلغین دین اسلام با شناخت بیش از پیش سیره تبلیغی پیامبر اکرم(ص) و الگوبرداری مناسب از آن و گسترش و معرفی روز افزون این دین صلح طلب به مقابله با جهالت جهانی پرداخته و اسباب موفقیت روز افزون خود را در عرصه تبلیغ فراهم آورند.

برای شروع تحقیق بهتر است که با مفهوم تبلیغ و اخلاق تبلیغ آشنا گردید. معنای لغوی تبلیغ به معنای به انتهای هدف و مقصد رسیدن است ولی معنای اصطلاحی آن در اسلام که منظور محقق هست، آشنا نمودن مردم با احکام اسلامی و معارف دینی و بشارت دادن مؤمنان و اندازار، و هشدار مخالفان است.

اما اخلاق تبلیغی همان گونه که از اسم آن پیدا است، یعنی مجموعه‌ای از رفتارها، منش‌ها و افعالی که یک مبلغ باید به آنها پایبند باشد.

هم اکنون که مفاهیم کلیدی در این پژوهش تعریف شد، بیشتر به اهمیت الگوبرداری مبلغین از پیامبر(ص) پی برده میشود. زیرا برای الگوبرداری باید بهترین و کامل‌ترین را ارائه داد و این اخلاق منحصر بفرد کسی نیست جز رسول الله(ص).

۱. مؤلفه‌های اخلاق فردی پیامبر(ص) در تبلیغ و الگوبرداری مبلغان

۱_۱. ایمان

پیامبر(ص) در تعریف ایمان می فرمایند:

«الایمان اقرار به لسان و معرفه بالقلب و عمل بالجوارح»

ایمان اقرار کردن به زبان، شناخت قلبی و عمل به جوارح است. (ابن قتیبه دینوری، ۱۴۱۸ق، ج ۱، ص ۲۲۶)

بنابراین می‌بینیم که ایمان تنها یک ادعای صرف نیست بلکه باید در اعمال ما هم منعکس شود.

۱-۱-۱. شاخصه های ایمان پیامبر(ص) در تبلیغ

پیامبر(ص) در راه هدف خویش که همانا بیرون کشیدن مردم جامعه از جهالت و سوق ایشان به طرف نور و معنویت بود سختی‌های طاقت فرسایی را تحمل فرمودند که به نمونه‌هایی از آن می‌پردازیم.

الف) ایمان به هدف مایه‌ی تحمل هر سختی

روز به روز دعوت رسول الله(ص) آشکار می‌شد و آن حضرت و از نزدیکان خویش انتظار یاری بیشتری داشت. در این هنگام با کار شکنی نزدیک ترین اقوام مانند عموی خویش مواجه می‌شد. همین کافی بود که دست از ادامه‌ی کار بکشد، ولی برای رسیدن به هدف هیچ مشکلی را مانع خویش نمی‌دید.

آن روز که مشرکین با لسان لین نزد ابوطالب عموی آن حضرت آمدند و از بی‌احترامی رسول الله(ص) به بت‌های خویش گلایه کردند، پیامبر(ص) در جواب عموی خویش مطالبی را فرمودند که ایمان به هدف ایشان را در عالی‌ترین مرتبه ممکن به ظهور می‌رساند.

ایشان در پاسخ فرمودند: «عمو جان به خدا سوگند هرگاه آفتاب را در دست راست من و ماه را در دست چپ من قرار دهند(یعنی سلطنت تمام عالم را در اختیار من بگذارند) که از تبلیغ آیین و تعقیب هدف خود دست بردارم، هرگز دست برنمی‌دارم....تا به مقصد نهایی برسم یا در طریق هدف جان سپارم». (سبحانی، ۱۳۷۷، ص ۱۰۸)

ب) ایمان به نصرت الهی مایه پیروزی

در جنگ بدر یکی از بزرگترین جنگ‌های صدر اسلام وقتی که عمیربن وهب مردی که در تخمین زدن جمعیت مهارت داشت، مأمور شد که یاران پیامبر(ص) را تخمین بزند.

رسول الله (ص) در نهایت تواضع و به دور از تکلف و ظواهر دنیا وارد شود. نتیجه عمل مبلغی که کاری را از روی صدق و راستی انجام می دهد از صدها منبر، موعظه و خطابه مؤثرتر خواهد بود.

البته باید دانست که تواضع یک خصلت نفسانی است نه یک عمل تصنعی و ساختگی. تا انسان به این باور نرسد که همه در محضر خداوند هستند و خودش کوچکترین موجود در عرصه ی گیتی است، نخواهد توانست تواضع را در کارهایش اعمال نماید. و اگر بخواهد تواضع را ساختگی و تقلیدی بکار ببندد چه بسا به زیان روح و روان خودش خواهد بود و در نتیجه او را به تملق و تذلل سوق دهد.

۲_۳. نیکو سخن گفتن پیامبر (ص) در تبلیغ

شیوه سخنوری و برخورد با مستمعین و ارتباط کلامی آن حضرت بسیار خاص و منحصر بفرد بوده است که

۱_۲_۳. مؤلفه های نیکو سخن گفتن پیامبر (ص) در تبلیغ

از آنجائیکه مهمترین راه ارتباطی مبلغان با افراد جامعه ارتباط کلامی و سخن گفتن است، موضوع آشنایی با سیره و روش سخن گفتن پیامبر (ص) دریچه ای به سوی آشنایی با یکی از مهمترین اخلاقیات تبلیغی آن حضرت خواهد بود. لذا بررسی در این مورد از اهمیت بیشتری برخوردار است.

الف) کلام مفید و مربوط

عامه مردم ممکن است سخن های بی فایده و کم فایده داشته باشند. بر خلاف آنان حضرت رسول الله (ص) دارای سیره ی خاصی در سخن بودند. بر زبان مبارکشان بسیار کنترل داشتند.

آن حضرت زبان خویش را نگه می داشتند، مگر در آنچه به او مربوط می شد و یا باعث الفت و وحدت و هدایت می شد. از کلامی که باعث کدورت و جدایی دیگران از همدیگر می شد، به شدت پرهیز می نمودند.

ب) کلام در سطح معلومات مخاطبین

گاهی مواقع سخنرانان برای القاء بالا بودن علم و آگاهی خود به دیگران، از کلمات ثقیل و حتی نامربوط و بالاتر از سطح فهم مخاطب استفاده می کنند. اینکار نه تنها نفعی به حال مخاطبین ندارد و به مرور زمان آنها را از شنیدن آن سخنان خسته می کند، بلکه در مواردی به سبب سوء برداشت ناشی از ثقل مطالب برب باعث انحراف ایشان می شود. پیامبر اکرم (ص) در این زمینه می فرماید:

«أنا معاشر الانبياء ان تكلم الناس على قدر عقولهم»

ما انبياء ماموریم که به اندازه عقل و درک آنها سخن بگوییم. (تحف العقول. ج ۲ ص ۳۷)

پ) نیکو گوش دادن به مخاطبین

یکی از بهترین روش‌های ارتباط مبلغ با مستمع، خوب گوش فرا دادن به گفته‌های او است. رسول الله (ص) بزرگ مبلغ دین مبین در هنگام شنیدن سخن دیگران، به قدری خوب گوش می‌دادند، و رشته کلام آنها را پاره نمی‌کردند، که کسانی که فهم و درکی از این خصوصیت بسیار روانشناسانه نداشتند به آن حضرت اشکال می‌گرفتند و به طعنه می‌گفتند: «تو اُذن هستی» (یعنی تو فقط میشنوی. یعنی تو کلاً همه سخنان دیگران را قبول داری). خداوند در کتاب مقدسش به این خلق اجتماعی آن حضرت اشاره کرده و آن را تمجید می‌کند:

«و يقولون هو اذن خير لكم يمن بالله و يؤمن للمومنين»

آنها می‌گویند تو گوش هستی. بگو گوش بودن او (زود باوری او) لطفی به نفع شماست که به خدا ایمان دارد و مومنان را تصدیق می‌کند. (توبه، ۶۱)

ت) خلاصه گویی و گزیده گویی

یکی از روحیات آزار دهنده و ملال آور یک گوینده طول دادن سخن و صحبت‌های خارج از حوصله مستمع هست. رسول اکرم (ص) بر خلاف مردم عادی هرگز در هنگام سخن گفتن پرحرفی نمی‌کردند و کلام ملال آوری بکار نمی‌بردند.

«كان اقصر الناس خطبه واقله هذرا»

پیامبر اکرم (ص) برای مردم خطبه کوتاه می‌خواند، و کمترین سخن غیر لازم را داشت. (سنن النبی (۴) ۴۵)

۲_۳_۲. الگوبرداری مبلغان از نیکو سخن گفتن پیامبر (ص) در تبلیغ

هرگاه مبلغی به هنگام سخنرانی بدون ملاحظه ی وقت دیگران، سخنرانی خود را طولانی کند، بعد از مدتی پامبری‌های او کم خواهند شد. مبلغ هر چقدر در هنگام پاسخ دهی به سؤالات مردم چهره‌ای گشاده و متبسم داشته باشد، بیشتر به قلوب مستمعین نفوذ می‌کند. البته تبسم صوری در ارتباط گیری موفقیت‌آمیز نخواهد بود. اگر ارتباط و حل مسائل مردم برای خداوند بوده و از سر دلسوزی باشد، و قطعاً به عامل مهمی در جذب مخاطب و باز شدن ارتباط با آنان تبدیل خواهد شد.

از مبلغین ممتاز قبل از انقلاب اسلامی، می توان از حاج شیخ احمد کافی (ص) نام برد که چنان با دل سوخته سخنرانی می کرد که هر که کمترین محبتی به امام زمان (عج) داشت پای منبر وی میخکوب می شد. جذابیت، شیوایی، دلسوزی، اخلاص و ندبه هایش در فراق امام زمانش عواملی بود که مردم کوچه و بازار و حتی از مراجع تقلید را به پای منبر او می کشاند. به طوری که پای سخن او به یکی از پایگاه های انقلاب تبدیل شده بود و ساواک که جان خود را زیر تیغ تیز زبان گویای آن شیخ مجاهد نستوه در خطر می دید ناجوانمردانه او را به شهادت رساند.

یک نمونه از مبلغین موفق در عرصه ی تبلیغ حجت الاسلام والمسلمین آقای محسن قرائتی است که کاملاً شناخته شده است. ایشان بیش از چهل سال است که با زبان ساده و عامیانه، علوم قرآنی را به زیباترین شکل ممکن بیان می کند. به گونه ای که کوچک و بزرگ، با سواد و بی سواد و... همه استفاده می برند.

از دیگر مبلغان اسلام که در لباس رزم و جنگ بود و به شهید قلم معروف بود، شهید همیشه شاهد، شهید مرتضی آوینی که روایتگر جنگ هشت ساله بودند که تاریخ شهدا را زنده نگه داشتند و با خاطرات و روایتگری های بسیار عالی خویش پیام انقلاب را قلم و صوت خویش به نسل های بعدی منتقل کردند.

و اما یکی از طلاب و مبلغین که مشهوریت جهانی دارد و از اول انقلاب در صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران با مردم در ارتباط بودند، حجت الاسلام والمسلمین آقای محسن قرائتی است که حقیقتاً با رعایت اصول صحیح سخنوری و علم کافی و اشراف بر مطالب اسلامی و زبان گویا و ساده گویی، بدون تکلف در کلام، خیلی روان شناسانه قریب به چهل سال است که مردم او را به عنوان مهمان هفتگی خویش در رسانه عمومی (تلویزیون) پذیرا هستند. بسیاری از بزرگان راز و رمز موفقیت ایشان را اخلاص میدانند.

نتیجه گیری

با مطالعه در زندگی و روش تبلیغ دین توسط رسول الله (ص) به دست می آید که موفقیت در تبلیغ تنها بعد اجتماعی را نمی طلبد، بلکه باید از بعد فردی آغاز شود. چون خودسازی و تعالی بخشیدن به صفات فردی بستر را آماده تحول در اجتماع توسط فرد می کند. مطالعه در صفات فردی و اجتماعی رسول الله (ص) ما را به این آگاهی می رساند که توفیق در هدایت جامعه منحصر به آن حضرت و خاص دوران جاهلیت نیست، بلکه از آنجایی که خداوند رسولش را آسوه معرفی فرموده است، بیانگر آن است که الگوبرداری ممکن بلکه ضروری است؛ و موفقیت آن حضرت در چنان جامعه ی نظام گسیخته ای نوید امکان هر تغییری برای دیگر جوامع را می دهد. با ظهور اسلام ناب و بعثت رسول الله (ص) و اعمال اسلام حقیقی توسط آن حضرت راهی فراهم شد برای کسانی که در راه دین آن حضرت قدم برمی دارند. آن حضرت در بعد فردی متخلق به صفاتی چون ایمان بودند. ایمان ایشان قوی ترین عامل پیشبرد اسلام در آن برهه از زمان بود. همچنین آن حضرت عالم بودند و علم ایشان متصل به علم لایزال الهی بود و لازمه تبلیغش

این بود که عالم‌ترین به همه مسائل و احکام دین باشد. آن حضرت عابدترین بودند که لازمه‌ی تداوم ارتباطش با آفریدگار همه مخلوقات باشد. همچنین از بعد اجتماعی، رسول الله(ص) متخلق به صبر بودند. اگر صبر و استقامت ایشان نبود غلبه بر آن همه سختی و کارشکنی ممکن نبود. تواضع از دیگر خصوصیات آن حضرت بود که عامل مهمی برای جذب حداکثری به دین اسلام بود. و باز حسن سخن پیامبر(ص) کلیدی‌ترین عامل پیشبرد دین نوپای اسلام در آن سرزمین با مردمانی خشن و جاهل بود. اعمال این روحيات تبليغي اساسي‌ترین نقش را در موفقیت و گسترش دین در آن جامعه‌ی دور از تمدن داشت. بدون شک تا رسیدن به جامعه‌ی مورد نظر اسلام فاصله‌ای بس طولانی وجود دارد که جز در سایه‌ی زنده کردن خلیات نبوی در جامعه‌ی اسلامی ممکن نیست و این امر خطیر حتماً با الگوگیری جامعه‌ی مبلغین مخصوصاً طیس معمم و ملبس به لباس مقدس روحانیت از پیامبر(ص) و روش تبليغي ایشان میسر خواهد شد.

قطعا مبلغان دینی می‌توانند با خودسازی واقعی در بعد فردی و بکارگیری شیوه‌های تبليغي آن حضرت در بعد اجتماعي بستر را برای یک جامعه‌ی مدنی و متعالی و حکومت صالحان آماده نمایند.

فهرست منابع:

۱. قرآن
۲. نهج البلاغه
۳. مفاتیح
۴. اختری، عباسعلی، (۱۳۸۶)، محمد(ص) برقله‌های فضایل، چاپ اول، تهران، نشر شرکت چاپ نشر بین الملل
۵. تقوی، سیدمحمد حسین (۱۳۹۰)، حضرت محمد(ص) از نظر فرهیختگان شرق و غرب، چاپ دوم، قم: انتشارات دلیل ما
۶. جعفریان، رسول، (۱۳۸۶)، سیره رسول خدا(ص)، جلد ۱، چاپ ششم، قم: انتشارات دلیل ما
۷. خامنه‌ای، سید علی، (۱۳۸۵)، شعاعی از نیر اعظم (ص)، چاپ هفتم، تهران: سروش انتشارات صداوسیما
۸. سبحانی، جعفر، (۱۳۷۷)، فرازهایی از تاریخ اسلام، چاپ دهم، بی جا، نشر معشر
۹. طباطبائی، اشکذری، سید ابوالفضل، (۱۳۸۵)، درس‌هایی از سیره و سخن پیامبر اعظم(ص) و اهل البیت(ره)، چاپ اول، قم: نشر مهدی یار

۱۰. طباطبائی، سید محمد حسین، (۱۳۶۳)، سنن النبی (ص)، مترجم: محمد هادی فقهی، چاپ هفتم، تهران: نشر کتابفروشی اسلامیة

۱۱. طبرسی، حسن ابن فضل، (۱۳۶۳)، مکارم الاخلاق، مترجم: لطیف راشدی، چاپ سوم، قم: انتشارات صبح پیروزی

۱۲. مجلسی، محمد باقر، (۱۴۰۳ه)، بحارالانوار، ج ۱۶ و ۱۷، بیروت: دارالاحیاء

۱۳. محدثی، جواد، (۱۳۸۵)، همگام با رسول الله (ص)، چاپ سوم، قم: انتشارات پویشگر

۱۴. محمدی ری شهری، محمد، (۱۳۸۶)، میزان الحکمه، ج ۱۴، چاپ هشتم، قم: نشر دارالحديث

۱۵. ناطقی، محمد تقی، (۱۳۸۸)، خورشید آفرینش، چاپ چهارم، قم: نشر انتظار

۱۶. نیلی پور، مهدی، (۱۳۸۵)، بهشت اخلاق، ج ۱ و ج ۲، چاپ دوم، قم: انتشارات مؤسسه تحقیقاتی حضرت ولی عصر (عج)